

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه یزد
دانشکده زبان و ادبیات
گروه ادبیات فارسی

پایان نامه
برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
زبان و ادبیات فارسی

بررسی عناصر اجتماعی در دیوان انوری

استاد راهنما:
دکتر محمدرضا نجاریان

استاد مشاور:
دکتر محمد حسین دهقانی فیروزآبادی

به کوشش:
فاطمه مسعودی همت آبادی

اسفندماه ۱۳۹۰

تقدیم به

اسطوره های صبر و ایثار:

پدر و مادر مهربانم

و تقدیم به همسفر زندگیم:

همسر مهربانم

و تقدیم به

یگانه فرزندم

که به زندگی ام معنا بخشید

سپاس و ستایش خداوند متّان را، که مرا در مسیر فراگیری دانش قرار داد. سپاس بی کران خویش را تقدیم می دارم به استادان وارسته و دانشمندانم، جناب آقای دکتر محمد رضا نجاریان و جناب آقای سید محمد حسین سسانی فیروزآبادی که بدون وجود دریای بی کران علم ایشان، هرگز این پایان نامه به رشته تحریر در نمی آمد.

سپاس از جناب آقای دکتر یدالله جلالی و جناب آقای دکتر سید محمود الهام
بخش، بزرگوارانی که همواره حامی و پشتیبان بنده در امر تحصیل بودند.
همچنین از تمامی استادان بزرگوار دانشگاه یزد که طی سالیان متمادی در
محضرشان نکته ها آموخته ام، سپاسگزاری می کنم.
و تقدیر می نمایم از سرکار خانم مطهری نیا و خانم صابر که در طول دوره
کارشناسی و کارشناسی ارشد، با رویی گشاده مرا در امور آموزشی یاری دادند.

چکیده

انوری ابیوردی از شاعران مشهور قرن ششم هجری است. او بزرگترین شاعر مدیحه سرای زبان فارسی است، چنان که به او لقب « پیامبر شعرهای باطل » داده اند. دیوان اشعار او دو جلد است. جلد اول شامل قصاید مدحی او و جلد دوم مشتمل بر قطعه ها، غزل ها و رباعیات اوست. در این پایان نامه با رویکردی جامعه شناختی کوشش می شود تا اشعار انوری مورد نقد و بررسی قرار گیرد. از دهیافت ها و دستاوردهای نگاه جامعه شناختی به آثار این شاعر قصیده سرای نامی قرن ششم، می توان به موارد زیر اشاره کرد:

از مهمترین آنها آداب و رسوم و مراسم خاصی مانند: اجرای مراسم حج، سوگواری، ازدواج، مراسم اعیاد مختلف و .... است. علاوه بر آن اشاره به آداب و رسومی است که در جامعه امروز، جایگاه چندانی ندارند.

اشاره به اوضاع اجتماعی آن دوران از نظر فرهنگی، اقتصادی، اخلاقی و .... از دیگر ویژگی های اشعار انوری است.

تعدادی از خوراک ها و انواع پوشاک رایج در آن زمانه در اشعار انوری بازتاب پیدا کرده است. همچنین سبک معماری و قسمت های مختلف خانه ها و کاخ های دوران گذشته در دیوان او به چشم می خورد.

سرگرمی ها و تفریحات خاص آن دوران مانند شراب خواری و سیاحت در باغ و بوستان و بازی های مختلف مانند نرد و چوگان و شطرنج و .... در اشعار او جلوه گر شده است.

انوری از بیماری های رایج در عصر خویش و نحوه درمان و داروهای آن دوره سخن به میان آورده است. هم چنین او به ابزارها و معیارهای داد و ستد برای بازرگانی و مشاغل گوناگون اجتماعی، اشاره کرده است.

اشاره به دربارها و طبقات مختلف درباری و هم چنین مشاغل و مناصب درباری و دیوان های حکومتی از دیگر ویژگی های اشعار انوری است.

کلیدواژه: انوری، شعر سده ششم، اوضاع اجتماعی.

فهرست مطالب

فصل اول: مبادی تحقیق

- ۱-۱- تعریف موضوع (تعریف مسأله، هدف از اجراء و کاربرد نتایج تحقیق)..... ۲
- ۲-۱- سابقه تحقیق..... ۳
- ۳-۱- سؤالات پژوهشی..... ۴
- ۴-۱- روش تحقیق..... ۴

فصل دوم: زندگی انوری

- ۲- زندگی انوری..... ۷
- ۱-۲- معرفی انوری..... ۷
- ۲-۲- وضع شعر در دوره سلجوقی..... ۱۵

فصل سوم: اوضاع و احوال اجتماعی

- ۳- اوضاع و احوال اجتماعی..... ۲۰
- ۱-۳- فضای سیاسی..... ۲۳
- ۲-۳- اوضاع اقتصادی..... ۲۵
- ۳-۳- اوضاع فرهنگی و دینی و اخلاقی..... ۲۶
- ۱-۴-۳- ترکان..... ۲۸
- ۵-۳- نظام خانواده..... ۳۱
- ۶-۳- ادیان و مذاهب..... ۳۳
- ۱-۶-۳- پوشش..... ۳۴
- ۲-۶-۳- نیایشگاه ها..... ۳۵
- ۷-۳- صوفیه..... ۳۷

فصل چهارم: نظام حکومتی و تشکیلات اداری و اجتماعی

- ۴- نظام حکومتی و تشکیلات اداری و اجتماعی..... ۴۱
- ۱-۴- درگاه..... ۴۱

- ۴۳.....۲-۴-آداب و رسوم و تشریفات درگاه
- ۴۳.....۱-۲-۴-به تخت نشستن شاهان و خطبه خواندن
- ۴۴.....۲-۲-۴-سگه زدن
- ۴۴.....۳-۲-۴-بیعت کردن با شاه
- ۴۵.....۴-۲-۴-ویژگی های صوری شاهان
- ۴۸.....۵-۲-۴-بار دادن شاهان
- ۴۹.....۶-۲-۴-بارنامه
- ۵۰.....۷-۲-۴-آداب شرفیابی
- ۵۲.....۸-۲-۴-تشریف
- ۵۴.....۱۰-۲-۴-جنیبت و جنیبت کشی
- ۵۵.....۱۱-۲-۴-نوبت زدن
- ۵۶.....۱۲-۲-۴-موکب شاهان
- ۵۶.....۱۳-۲-۴-برداورد
- ۵۷.....۱۴-۲-۴-داغ سلطانی
- ۵۷.....۳-۴-مشاغل درگاهی
- ۵۷.....۱-۳-۴-حاجب و پرده دار
- ۶۰.....۲-۳-۴-پیشکار
- ۶۰.....۳-۳-۴-فراش
- ۶۱.....۴-۳-۴-سفیر
- ۶۱.....۵-۳-۴-شاعر و مداح
- ۶۲.....۶-۳-۴-غلامان
- ۶۳.....۷-۳-۴-کوتوال
- ۶۳.....۸-۳-۴-راوی

- ۶۴.....۹-۳-۴-خنیانگر
- ۶۵.....۱۰-۳-۴-ندیم
- ۶۵.....۱۱-۳-۴-مسخره
- ۶۶.....۴-۴-مشاغل حکومتی
- ۶۶.....۱-۴-۴-امیر
- ۶۷.....۲-۴-۴-والی
- ۶۹.....۵-۴-دیوان ها
- ۶۹.....۱-۵-۴-دیوان وزارت
- ۷۰.....۲-۵-۴-دیوان استیفا
- ۸۰.....۳-۵-۴-دیوان رسائل
- ۸۷.....۴-۵-۴-دیوان برید
- ۸۹.....۵-۵-۴-دیوان اشراف
- ۹۰.....۶-۵-۴-دیوان قضا
- ۹۳.....۷-۵-۴-دیوان احتساب
- ۱۰۴.....۸-۵-۴-دیوان عرض

فصل پنجم: سرگرمی ها و تفریحات

- ۱۲۹.....۵-سرگرمی ها، تفریحات
- ۱۲۹.....۱-۵-سرگرمی ها
- ۱۲۹.....۱-۱-۵-شکار
- ۱۳۲.....۲-۱-۵-بازی ها
- ۱۳۹.....۳-۱-۵-مجلس بزم
- ۱۳۹.....۴-۱-۵-رفتن به باغ و صحرا
- ۱۴۰.....۵-۱-۵-سفر

۱۴۳.....۵-۱-۶- می و میگساری

۱۵۸.....۵-۱-۷- موسیقی

فصل ششم: آداب و رسوم و باورها

۱۶۹.....۶- آداب و رسوم و باورها

۱۶۹.....۶-۱- آداب و سنن ملی و مذهبی

۱۶۹.....۶-۱-۱- جشن ها

۱۷۴.....۶-۱-۲- رمضان

۱۷۶.....۶-۱-۳- روز سه شنبه

۱۷۸.....۶-۱-۴- مراسم سوگواری

۱۷۹.....۶-۱-۵- مراسم ازدواج

۱۸۱.....۶-۱-۶- سور تولد فرزند

۱۸۲.....۶-۱-۷- ناف بریدن دو کس باهم

۱۸۲.....۶-۱-۸- رسم سنگ اندازی

۱۸۳.....۶-۱-۹- مراسم حج

۱۸۴.....۶-۲- رسوم متفرقه

۱۸۴.....۶-۲-۱- تشت و آب خواستن

۱۸۴.....۶-۲-۲- دعای باران

۱۸۵.....۶-۲-۳- دندان مزد دادن

۱۸۵.....۶-۲-۴- گلاب بر روی زدن

۱۸۶.....۶-۲-۵- زله بردن

۱۸۶.....۶-۲-۶- سوگند خوردن به سر کسی

۱۸۶.....۶-۲-۷- کله بستن

۱۸۷.....۶-۳- باورها

- ۱۸۷.....۱-۳-۶ باورهای دربارهٔ حیوانات
- ۱۹۱.....۲-۳-۶ موجودات خیالی
- ۱۹۷.....۳-۳-۶ باورهای پراکنده
- ۲۰۵.....۴-۳-۶ شهرها

فصل هفتم: خوراک و پوشاک

- ۲۱۰.....۱-۷ خوراک
- ۲۱۰.....۱-۱-۷ غذاها
- ۲۱۲.....۲-۱-۷ شیرینی‌ها
- ۲۱۵.....۳-۱-۷ نوشیدنی‌ها
- ۲۱۶.....۴-۱-۷ میوه‌ها
- ۲۱۹.....۲-۷ پوشاک
- ۲۱۹.....۱-۲-۷ انواع پارچه‌ها
- ۲۲۸.....۲-۲-۷ پوست‌ها
- ۲۳۱.....۳-۲-۷ جامه‌ها
- ۲۴۱.....۴-۲-۷ بخش‌های جامه
- ۲۴۲.....۵-۲-۷ پای افزارها
- ۲۴۶.....۶-۲-۷ روی بندها و سربندها و کلاه‌های مردان
- ۲۴۸.....۷-۲-۷ روی بندها و سربندهای زنان
- ۲۵۰.....۸-۲-۷ کمربندها
- ۲۵۱.....۹-۲-۷ زیورآلات
- ۲۵۴.....۱۰-۲-۷ آرایش مردان
- ۲۵۵.....۱۱-۲-۷ آرایش زنان
- ۲۵۶.....۱۲-۲-۷ عطریات

فصل هشتم: داد و ستد و مشاغل

- ۲۶۱ ..... ۱-۸- داد و ستد
- ۲۶۱ ..... ۱-۱-۸- مقیاس های اندازه گیری طول و مساحت
- ۲۶۳ ..... ۲-۱-۸- مقیاس های اندازه گیری وزن
- ۲۶۷ ..... ۳-۱-۸- ابزارهای اندازه گیری وزن
- ۲۶۸ ..... ۴-۱-۸- پول
- ۲۷۴ ..... ۲-۸- مشاغل

فصل نهم: طب و درمان

- ۳۰۳ ..... ۹- طب و درمان
- ۳۰۴ ..... ۱-۹- برخی اصطلاحات در طب قدیم
- ۳۰۸ ..... ۲-۹- انواع بیماری ها
- ۳۲۲ ..... ۳-۹- درمان ها
- ۳۲۷ ..... ۴-۹- داروها

فصل دهم: معماری و روشنایی شهرها

- ۳۳۲ ..... ۱۰- معماری و روشنایی شهرها
- ۳۳۲ ..... ۱-۱۰- مصالح ساختمانی
- ۳۳۲ ..... ۲-۱۰- بناها
- ۳۳۷ ..... ۳-۱۰- بناهای دارای کاربرد عمومی
- ۳۳۷ ..... ۱-۳-۱۰- معابر
- ۳۳۸ ..... ۲-۳-۱۰- بازار
- ۳۳۹ ..... ۳-۳-۱۰- گرمابه
- ۳۳۹ ..... ۴-۳-۱۰- رباط

۳۴۰	.....	۱۰-۳-۵- حصار و قلعه
۳۴۱	.....	۱۰-۴- روشنائی شهرها
۳۴۱	.....	نتیجه گیری
۳۴۴	.....	فهرست منابع

جامعه‌شناسی شاخه‌ای از علوم اجتماعی است که به مطالعه علمی جامعه‌های انسانی، زندگی گروهی انسان‌ها و رفتارهای اجتماعی، می‌پردازد.^۱ ادبیات عبارت است از تمام ذخایر و موارث ذوقی و فکری اقوام و امم عالم که مردم در ضبط و نقل و نشر آنها اهتمام کرده‌اند.^۲ بنابراین جامعه‌شناسی ادبیات علمی است که به «مطالعه و شناخت محتوای آثار ادبی و خاستگاه روانی و اجتماعی پدیدآورندگان آنها و نیز تأثیر پابرجایی که این آثار در اجتماع می‌گذارند»^۳ می‌پردازد.

در این پایان‌نامه دیوان انوری ابیوردی را از نظر جامعه‌شناسی مورد بررسی قرار می‌دهیم، یعنی چگونگی مناسبات و پیوند اشعار انوری را با مسائل اجتماعی دوران خود. هم‌چنین به بررسی چگونگی شرایط اجتماعی و تاریخی عصر انوری و بازتاب آن در دیوان او می‌پردازیم. هم‌چنین خاستگاه فکری او و میزان توجه او را به هر یک از این عناصر مورد مطالعه قرار می‌دهیم.

آنچه در این پایان‌نامه آورده ایم، مواردی است، مانند: زندگی انوری، نظام حکومتی و تشکیلات اداری عصر سلجوقی، اوضاع و احوال اجتماعی، سرگرمی‌ها و تفریحات، آداب و رسوم و باورهای مردم، خوراک و پوشاک، طب و راه‌های درمان، معماری و شهرسازی و داد و ستد و مشاغل دوره زندگی انوری؛ که هر یک از این موارد خود دسته‌بندی شده و مورد شرح و تحلیل قرار گرفته است.

از آنجا که منابع موجود در خصوص انوری و اشعار او بسیار کم است و شرح کامل دیوان او وجود ندارد، بررسی موضوع مورد نظر دشوارتر از حد معمول بود؛ زیرا ابتدا باید شرح مناسب ابیات را پیدا می‌شد سپس فیش برداری و جمع‌آوری اطلاعات صورت می‌گرفت. پس از جمع‌آوری

---

^۱ هدایت‌الله ستوده، جامعه‌شناسی در ادبیات فارسی، با همکاری مظفرالدین شهبازی، چاپ دوم، تهران: آوای نور، ۱۳۸۱، ص ۱۹.

^۲ عبدالحسین زرین‌کوب، نقد ادبی، چاپ دوم، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۵۴، ص ۱۸.

^۳ هدایت‌الله ستوده، جامعه‌شناسی در ادبیات فارسی، ص ۵۶.

منابع و شواهد لازم، دسته بندی و تحلیل فیش ها صورت گرفت و بر اساس طرح از پیش تعیین شده پایان نامه به رشته تحریر درآمد.

درباره بررسی عناصر اجتماعی در دیوان انوری، اشارات پراکنده ای در برخی از کتاب ها و مقالات وجود دارد که اغلب به صورت گذرا و مختصر پیرامون آن بحث شده است: مرحوم فروزانفر در "سخن و سخنوران" (۱۳۰۸ش) در فصلی جدا (صص ۳۳۲-۳۴۲) به معرفی انوری و شعر او پرداخته است؛ ولی پیرامون تجلی اجتماعیات در اشعار او مطلبی نیاورده است. مرحوم سعید نفیسی در مقدمه "دیوان انوری" (۱۳۳۷ش) به شرح زندگی و برخی از وقایع زمان انوری پرداخته اند. مرحوم مدرس رضوی نیز در مقدمه "دیوان انوری" (۱۳۴۰ش) بعضی از عقاید و آداب و رسوم آن دوره را معرفی می کنند و در تعلیقات خود بر این دیوان بعضی از اشارات اجتماعی انوری را نیز بیان کرده اند. سید جعفر شهیدی در مقاله "گوهری در خلاب یا غباری بر فلک" (۱۳۴۲ش) به بررسی زمینه اجتماعی شعر انوری و مدیحه سرایی او می پردازد. هم او در مقاله "تطور مدیحه سرایی در ادبیات فارسی تا قرن ششم" (۱۳۵۰ش) نیز در مورد شرایط و ویژگی های حاکم بر عهد سلجوقی و گسترش مدح، بویژه در دیوان، پرداخته و در مقاله "محتویات دیوان انوری" (۱۳۵۰ش) نیز به بررسی اشعار و مضامین دیوان انوری پرداخته است. محمدرضا شفیعی کدکنی، در مقدمه جامع کتاب "مفلس کیمیا فروش" (۱۳۷۲ش) در خصوص زمینه اجتماعی شعر انوری مطالب سودمندی آورده است. توضیحات ایشان پیرامون شعر انوری جامع ترین منبع قابل توجه است.

این تحقیق از نوع بنیادی است که به روش کتابخانه ای صورت می گیرد و در آن از شیوه تحلیلی- توصیفی استفاده می شود؛ به این ترتیب که آثار مربوط به زندگی و اندیشه ها و افکار انوری مطالعه و شواهد لازم از آنها استخراج می شود. سپس با مطالعه دقیق دیوان انوری، عناصر اجتماعی و به طور کلی هرگونه اشاره اجتماعی که در آنها نمود دارد، مشخص و یادداشت برداری خواهد شد. سرانجام با طبقه بندی یافته ها، بر اساس طرح، توصیف و تحلیل و نگارش آنها انجام خواهد گرفت تا تصویری دقیق از اجتماعیات این اثر ادبی به دست آید.

فصل اوّل

مبادی تحقیق

۱-۱- تعریف موضوع (تعریف مسأله، هدف از اجراء و کاربرد نتایج تحقیق):

انوری ابیوردی (وفات ۵۸۳) از شاعران معروف قرن ششم است که در قصیده سرایی تبخّر خاصی دارد. هرچند شعر انوری از نظر مدیحه سرایی قابل توجه است، ولی از فحوای اشعار او، می توان به شیوه زندگی، طبقات جامعه و آداب و رسوم مردم زمانه وی پی برد.

رابطه انسان ها با جامعه، رابطه ای دو سویه است، همان طور که هر فردی در جامعه تأثیر خاصی بر جا می گذارد، جامعه نیز در شکل گیری شخصیت او نقش مهمی را ایفا می کند. خالق اثر ادبی نیز یکی از اعضای جامعه است که عناصر اجتماعی در اثر او تجلی می یابد. نظریه پردازان علم جامعه شناسی، در آثار ادبی، تعاریف متفاوتی درباره بررسی عناصر اجتماعی عرضه کرده اند، ولی منظور از بررسی عناصر اجتماعی در این پژوهش، آن دسته از عناصر و اشاراتی است که در زندگی مردم وجود دارد و شاعر در آثار خود از آنها بهره برده است؛ از قبیل: طبقات مختلف اجتماعی، عقاید و آداب و رسوم، مشاغل گوناگون و ابزارهای آنها، خوراک و پوشاک و سایر مواردی که در زندگی مردم وجود داشته و در دیوان او نمود پیدا کرده است. البته کاربرد این عناصر در شعر می تواند بعمد یا ناخودآگاه صورت گیرد.

واضح است که شناخت اجتماعیات و اندیشه های اجتماعی هر دوره، به فهم متون ادبی آن دوره کمک می کند و ما را با بخشی از فرهنگ گذشتگان آشنا می سازد و مسیر تمدن و فرهنگ را برای ما آشکار می کند.

بررسی عناصر و اشارات اجتماعی در دیوان انوری از اهداف اصلی این تحقیق است. شناخت رابطه عناصر اجتماعی آثار فوق با شرایط اجتماعی و تاریخی عصر انوری، هدف دیگر این پژوهش را تشکیل می دهد. بررسی خاستگاه فکری انوری با توجه به اشارات اجتماعی دیوان او، از اهداف دیگر این تحقیق است.

همچنین پژوهندگان ادبی و فعالان حوزه جامعه شناسی ادبیات و محققان و مورخان علوم اجتماعی، می توانند از نتایج این تحقیق استفاده کنند؛ نتایج این تحقیق، امکان درک اجمالی

اوضاع اجتماعی روزگار انوری را برای دانشجویان و ادب دوستان در زمینه های ادبی و اجتماعی فراهم می کند.

۱-۲- سابقه تحقیق:

درباره بررسی عناصر اجتماعی در دیوان انوری، اشارات پراکنده ای در برخی از کتاب ها و مقالات وجود دارد که اغلب به صورت گذرا و مختصر پیرامون آن بحث شده است:

مرحوم فروزانفر در "سخن و سخنوران" (۱۳۰۸ش) در فصلی جدا (صص ۳۳۲-۳۴۲) به معرفی انوری و شعر او پرداخته است؛ ولی پیرامون تجلی اجتماعیات در اشعار او مطلبی نیاورده است. مرحوم سعید نفیسی در مقدمه "دیوان انوری" (۱۳۳۷ش) به شرح زندگی و برخی از وقایع زمان انوری پرداخته اند. مرحوم مدرس رضوی نیز در مقدمه "دیوان انوری" (۱۳۴۰ش) بعضی از عقاید و آداب و رسوم آن دوره را معرفی می کنند و در تعلیقات خود بر این دیوان بعضی از اشارات اجتماعی انوری را نیز بیان کرده اند. سید جعفر شهیدی در مقاله "گوهری در خلاب یا غباری بر فلک" (۱۳۴۲ش) به بررسی زمینه اجتماعی شعر انوری و مدیحه سرایی او می پردازد. هم او در مقاله "تطور مدیحه سرایی در ادبیات فارسی تا قرن ششم" (۱۳۵۰ش) نیز در مورد شرایط و ویژگی های حاکم بر عهد سلجوقی و گسترش مدح، بویژه در دیوان، پرداخته و در مقاله "محتویات دیوان انوری" (۱۳۵۰ش) نیز به بررسی اشعار و مضامین دیوان انوری پرداخته است. محمدرضا شفیعی کدکنی، در مقدمه جامع کتاب "مفلس کیمیا فروش" (۱۳۷۲ش) در خصوص زمینه اجتماعی شعر انوری مطالب سودمندی آورده است. توضیحات ایشان پیرامون شعر انوری جامع ترین منبع قابل توجه است.

آقای شفیعی کدکنی کاوش در اشعار مدحی را بهترین زمینه مطالعات تاریخ اجتماعی مردم ایران می داند؛ زیرا «شعرهای مدیح، از یک سوی، مدینه فاضله و شهر آرمانی موجود در ذهن جامعه را تصویر می کند و از سوی دیگر جریان های اجتماعی اعماق تاریخ ما را آینه می کند. وقتی که انوری یا فرخی، ممدوح خویش را به فلان صفت می ستایند، مجموعه این

صفات نشان دهنده این نکته است که به هر حال معیار ارزش های اجتماعی حاکم بر اعماق جامعه و آرزوی مردمی، چیزی است در دایره همان صفات. از خلال بعضی از این مداخله‌های درباری می‌توان به بسیاری از خوی و خصلت های حاکم بر این دربارها، به گونه ای غیر مستقیم پی برد و دریافت که تا چه اندازه انحطاط اخلاقی در درون این جامعه رواج داشته و چه بسیار منکرها که در آنجا معروف بوده است و صاحبان آنگونه خوی و خصلت ها بدان فضایل خویش می‌بالیده اند.» (صص ۸۳ و ۸۴). قمر مردانه نیز در پایان نامه کارشناسی ارشد خود (۱۳۸۵ش) به راهنمایی دکتر محمود الهام بخش به "بررسی زبان و صور خیال در مدیحه های انوری" می‌پردازد. اما این پایان نامه می‌کوشد تا با چشم اندازی گسترده تر به عناصر اجتماعی دیوان انوری بپردازد و انعکاس آنها را در اشعار وی تحلیل کند.

۱-۳- سوالات پژوهشی:

۱. شرایط اجتماعی و تاریخی زمانه انوری، چگونه بوده و به چه صورت در دیوان او بازتاب یافته است؟
۲. انوری در دیوان خود به چه عناصر اجتماعی توجه بیشتری داشته است؟
۳. خاستگاه فکری انوری در اشارات اجتماعی چیست؟

۱-۴- روش تحقیق:

این تحقیق از نوع بنیادی است که به روش کتابخانه ای صورت می‌گیرد و در آن از شیوه تحلیلی- توصیفی استفاده می‌شود؛ به این ترتیب که آثار مربوط به زندگی و اندیشه ها و افکار انوری مطالعه و شواهد لازم از آنها استخراج می‌شود. سپس با مطالعه دقیق دیوان انوری، عناصر اجتماعی و به طور کلی هرگونه اشاره اجتماعی که در آنها نمود دارد، مشخص و یادداشت برداری

خواهد شد. سرانجام با طبقه بندی یافته ها، بر اساس طرح، توصیف و تحلیل و نگارش آنها انجام خواهد گرفت تا تصویری دقیق از اجتماعیات این اثر ادبی به دست آید.

فصل دوم زندگی انوری